

Matej Bogataj

Jani Virk: *Kar je odnesla reka, kar je odnesel dim: zgodba iz srednjega veka.*

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Zapisani v Ptuj), 2012.

Virk je poznavalec legende o svetem gralu in vitezu Parzivalu, to ga je študijsko okupiralo, tudi še na doktorski stopnji, tematiki se je polno posvečal, ob tem srednjeveškem pesništvu, zato ni čudno, da v svojo v Ptuj umeščeno zgodbo vplete legendo o posodi s Kristusovo krvjo, ki je hkrati simbolična pripoved o iskanju sebstva, o odkrivanju povezovalnega arhetipa, ki je Kristus, posoda s prestreženo krvjo ob križanju, zadevam ter zahtevam literature in mitologije namenjena materializacija, ki naj na simbolem način spregovarja po nespregovorljivem.

Viljem, angleški vitez in nekdanji templar, ki se je nakljal in naklatil po svetu in Sveti deželi, je v začetku 14. stoletja obtičal na Ptujskem polju, ko se je prebijal z ekipo Riharda Levjesrčnega in so se po praskah z lokalnimi plemiči nekateri iz spremstva znašli v ujetništvu. Z Viljemom so delali še posebej grdo, ker je bil trd in neizprosni, neuklonljiv, pri življenju so ga pustili samo zato, ker so pričakovali, po analogiji z odkupom njegovega kralja iz ujetništva, blazne denarje. Teh pa od nikoder, in Viljem bi nedvomno prišel preč, če ga ne bi negovala Lepa, slovanska zeliščarica, ki tudi strelja z lokom in zdravi in vodi obrede, s katerimi se klanjajo starim, poganskim bogovom.

To je predzgodba. Viljema namreč najdemo v trenutku, ko dobi pri svojih grajskih gospodih dopust in se odpravi v počitniško kočjo, kjer z Lepo nadoknadi vse, kar jima je bilo onemogočeno zaradi ločenega življenja. Zraven je poganski ritual valjanja žensk po semenih, po predhodnem mazanju z medom, prekoračenje Viljemovih zasledovalcev, ki posilita in zakoljeta eno od čuvark skrivnostnega in čudodelnega vrelca, ki ga ob svečenicah varujeta tudi starca; zasledovalci potem naprtijo Viljemu, da je katar, vendar ga fevdalni gospod zaradi ozdravitve, za katero je zaslužna Lepa, sumi malo manj in je pripravljen z obtožbami še malo počakati.

Viljem medtem prekine dopust in gre na viteški turnir, kjer naj bi nagovoril Wolframa von Eschenbacha, naj pride na Ptuj, in še tam odpoje in odbrenka kakšno svojih slavnih, z Viljemom se zaradi omike in erudicije, ki jo drug pri drugem občudujeta, takoj stakneta, to je takšna prava zgodba o moškem prijateljstvu, ko se ga recimo brez besed nalivata in se jima zdi, da sta našla sorodno dušo. Potem si zjutraj trezna kažeta knjižnico z izbranimi naslovi (recimo spisi opatinje Hildegarde iz Bingna so zdaj že prepisani in promptly v njegovi, Viljemovi lasti) in spet isto, ko nanese beseda na pisanje pa sploh, oba pišeta – Viljem nekako skromno prizna, da piše o svojih preteklih dogodivščinah, da se mu zdi potrebno dati življenju pisano dopolnilo, da se mu zdi škoda, da bi šla izkušnja v nemar. Turnir, grajska požrtija, poganski obredi, čudna svetloba, ki ji ne najdejo imena, ob vrelcih s čarobno močjo, ostaline rimskih kipov in bogov, poroka pod ptujskim gradom, vse to sestavlja razmeroma razkošno kuliso, seveda časom primerno surovo, črne kurbe in prosjaki, rokohitrci, opice in ukročeni medvedi, vse je murnikovsko (*Lepi janičar*) ali finžgarjevsko (*Pod svobodnim soncem*) mamljivo in razmeroma prepričljivo ali vsaj ne v opreki z našimi predpostavkami o času.

Vir se loti teme, ki jo je načel že Dimitrij Rupel v *Levjem deležu*, namreč potovanja Riharda Levjesrčnega skozi naše kraje ob vrnitvi iz križarskih vojn, njegovega ujetništva in sploh; le da so bili v času takratne obdelave v igri apokrifi in najdeni rokopisi, danes, ko ni več prisile (samo) premisleka literature, je ta proza za stopnjo bolj tradicionalna, mestoma se neženirano popase po trivialnih klišejih in uporabi že nekoliko obrabljene okrasne pridevniške zveze (oči imajo globino neba, dekletu vsakič, ko vidi svojega ljubega prijahati na konju, "za hip zastane srce"). Če pogledamo Ruplovo besedilo o Rihardovem potovanju skozi deželo s konca osemdesetih, se vidijo zahteve obeh časov: Rupel se opira na zgodovinska dejstva, vendar njegovo prozo poganja skrivnostni najdeni rokopis, ki ni nič drugega kot lastnoročni Črtomirov opis dogodkov pred krstom pri Savici, ki ga potem žlahta iz Vrbe vdela v oltar in ga najde mladi Prešeren, ga upesni in mu da nekatere nove poudarke. Rupel torej 'napiše' prozno varianto našega mita, rokopis položi v preteklost in pokaže, kako zgodovina postaja poezija. Pri Virku pa imamo opraviti z avtobiografijo, zelo verjetno s končnimi spoznanji o gralu kot posodi sebstva, kot cilju duhovne poti, vendar se vse skupaj zvrne v nekaj premislekov o poganstvu, o čudežnih vrelcih starcev, o predkrščanskem izkoriščanju virov in namigov na svetlobo. Ko bi moral nastopiti rokopis, ta umanjka, zažgejo ga in avtorja ubijejo, da bi bila zadeva ja še bolj dokončna, preden pride to do bralca. Obe prozi, Ruplovo in Virkovo, poganja rokopis, le da je enkrat ta skoraj

banalno uprozenje osrednjega slovenskega mita o konvertitstvu, drugič pa je rokopis skrivnostno mesto, okoli katerega kroži pripoved, vendar je to mesto prazno, skrivnostno, brez kakšnega večjega naratološkega preobrata ali prirastka vedenja.

Virkovo zgodbo poganja skrivnost. Viljema vidimo, kako v Žički kartuziji kupuje drage pergamente in peresa, vidimo njegov strahospoštljiv odnos do pisave, ko ga ob popisovanju lastne preteklosti, v kateri hoče s peresom osmisliti početja z mečem, čisto zanese, vraževeren je, da se ja ne bi kdo dotaknil njegovega peresa ali meča, ker bi to nedvomno prineslo nesrečo in prekinilo božanski tok, pisateljski in mečevalni, občutek imamo, da gre za pisateljskega kolega iz časov, ko pisanje še ni bilo razumljeno kot kreativnost, temveč kot prevajanje božanskega, kot pisanje po nareku od zgoraj – ker znotraj še ni obstajalo. Zdi se, da je ravno knjiga o preteklih delih in nedelih tisti gral, ki bi in bo dal Viljemu polnost in zaokroženost, vendar se potem zadeva razplete drugače; ubijejo ga grajski hlapci in vojaki iz zasede, ko gre po zakopan zaklad, da bi izplačal Wolframa, ki s pesnikovanjem služi, grajskemu gospodu, neotesancu, pa je plačevanje skoraj odveč in se potem nastavi Viljem. Lepa gesta, vojak, ki je pripravljen dati lastne prihranke za kulturo, to je nekaj, kar danes močno pogrešamo, čeprav bi se verjetno zaokrožilo z manj žrtvami in bi ostalo pri hladnem doniranju.

Konec z zažigom hiške in rokopisov v njej, Viljemova smrt in izbris tujca iz zavesti domačinov na Ptujskem polju, je nekako pričakovan. Proti Viljemu od začetka tega romana oziroma povesti poteka spletkata, na mestu poveljnika plemičeve vojske ga počasi zamenjuje bistveno bolj podel in ohol možak, ki zbira okoli sebe posiljevalce in klavce, ljudi, ki težko brzdajo svoje erotične apetite in spletkarijo, očitno se nekaj kuha tudi širše, neusmiljeno trebljenje katarov in kar je še teh herezij; po letih civilnega miru in ljubavne sreče se bojo zadeve obnile na slabše. Časi, ki prihajajo, niso obetavni, Viljem je star malo čez štirideset in ni čudno, da zapada v krizo srednjih let, da obupuje in se mu zdi prihodnost nezanesljiva, preteča (“Ne razume, kako je leta in leta lahko verjel, da se s tem ne mudi, da bo že prišel čas, da bo za to še dovolj časa. Zdaj ve, da časa ne bo dovolj, nikoli ga ne bo dovolj, izteka se in nekoč ga bo zanj nepreklicno zmanjkalo, tudi če o tem noče premišljevat, ga na to spominjajo sive niti na sencih in vedno redkejši lasje na vrhu glave. In vsak dan bolj tudi njegove oči, ne vidi več tako, kot je še nekaj let nazaj, svet postaja vedno bolj zamegljen, zabrisan in temen, zdaj mu je jasno, da bo svetlobe iz leta v leto, iz meseca v mesec, iz dneva v dan vedno manj in da je bo nekoč za njegove oči, tako kot časa, povsem zmanjkalo.”)

Hrepenenje obeh možakov, Wolframovo po ženi in družini, ki ju zaradi službenega potovanja, pesnjenja na gradu v okolici Ptuja, že dolgo ni videl, Viljemovo po domačih krajih in drugi pokrajini, za katero se mu vedno bolj zdi, da je ne bo nikoli ugledal, oboje je prepoznavna lastnost Virkovega pisanja. Ob nedvomni pisateljski spretnosti – prehajanje skozi prizore in scenerije je gladko, na jezikovni in kompozicijski ravni okretno. Res pa je, da je temeljna skrivnost, torej Viljemovo pisanje, uničena, še preden bi se njena narava in vsebina razkrili bralcu; konec se zdi tako nekoliko prehiter, po nečem, kar bi bilo lahko uvod v pisateljev portret ali začetek metanoje, kesanja in preobrazbe, na hitro pride konec, ki se je napovedoval, vendar za vedno odplakne in upepeli tisto, okoli česar se je sukala pripoved. Zdi se, da je roman napisan nekoliko hitro, da je za nadaljnje razvijanje zgodbe ostalo premalo časa ali prostora. Kljub temu je Virkov roman nedvomno najboljšo delo iz zbirke Zapisani v Ptuj; ostali dosedanja naslovi kažejo, da je nasploh zasnovana priložnostno, da hoče iz Ptuja kot partnerskega mesta evropske prestolnice kulture narediti literarni motiv, vendar takšno pisanje po naročilu največkrat hitro pokaže svoje pomanjkljivosti in odsotnost notranje povezave s tematiko.